

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Innowacje frazeologiczne i defrazeologizacja w rosyjskich aforyzmach z motywem biblijnym

Author: Alicja Mrózek

Citation style: Mrózek Alicja. (2018). Innowacje frazeologiczne i defrazeologizacja w rosyjskich aforyzmach z motywem biblijnym. W: A. Charciarek, A. Zych, E. Kapela (red.), "Jednostki języka w systemie i w tekście. T. 2" (S. 113-123). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

Alicja Mrózek

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Innowacje frazeologiczne i defrazeologizacja w rosyjskich aforyzmach z motywem biblijnym

Piotr Michałowski w jednej ze swoich prac o aforystyce poświęcił nieco miejsca rozważaniom na temat etyki tego gatunku. Aforyzm, niegdyś gatunek podporządkowany dydaktyce bądź nauce (aforyzmy medyczne), dzisiaj może służyć nieskrępowanemu podważaniu i deformowaniu prawd zastanych, tworzeniu nowych, demaskowaniu, poszukiwaniu nowych ujęć znanych już tematów. Jak pisze Michałowski, „aforysta [...] jest plagiatozem, żerującym na cudzych odkryciach, ale też indywidualistą. [...] uznane prawdy deformuje i przetwarza na własne, prowadzi brawurową grę z logiką i językiem”¹. Można więc powiedzieć, że aforyści to osoby, które uprawiają twórcze pasożytnictwo². Pożywką mogą być różnego rodzaju utrwalone struktury, takie jak przysłowia, sentencje czy stałe związki frazeologiczne — utrwalone w pamięci użytkowników i stosunkowo łatwe do rozpoznania. Ta rozpoznawalność gwarantuje aforyście intelektualną rozrywkę podczas tworzenia, a w ideale odbiorcę, który zechce mu w tych grach językowych towarzyszyć.

Stanisław Bąba we wstępie do *Aforyzmów śmiechu wartych* Lecha Konopińskiego³ także wymienia struktury, które mogą być budulcem aforyzmów i często są wykorzystywane przez twórców tej małej formy literackiej⁴. Są to wszelkiego rodzaju skonwencjonalizowane wyrażenia (również potoczne), cytaty, przysło-

---

¹ P. Michałowski: *Schematy przeciw schematom. Retoryka aforyzmu*. W: *Rozgrywanie światów. Formy perswazji w kulturze współczesnej*. Red. I. Iwasiów, J. Madejski. Szczecin 1994, s. 139.

² Ibidem, s. 141.

³ S. Bąba: *Wybór i słowo wstępne*. W: L. Konopiński: *Aforyzmy śmiechu warte!* Poznań 1994, s. 3—5.

⁴ J. Trzynałowski: *Małe formy literackie*. Wrocław 1977.

wia i frazeologizmy — przy czym dwie ostatnie formy mogą być przywoływane w postaci kanonicznej bądź twórczo przetworzonej⁵. Bąba wspomina, że autorzy mogą wyszukiwać frazeologizm w formie utrwalonej w zwyczaju, mogą go modyfikować albo w znacznym stopniu zmieniać. Nierzadko będą zestawiać w obrębie jednego utworu (czyli aforyzmu) dwa frazeologizmy lub użyją frazeologizmu w tak skonstruowanym kontekście, że stanowić on będzie zarazem komentarz do jego treści⁶.

Na przykładzie aforystyki Stanisława Jerzego Leca⁷ Stanisław Bąba nazywa frazeologię tworzywem dowcipu językowego. Badacz wspomina o celowym degradowaniu znaczenia frazeologizmów (i przysłów), przewrotnym skonstruowaniu starych i nowych treści tych jednostek językowych. Bąba takie działania określa jako „reinterpretację spetryfikowanych związków wyrazowych, w których odbija się sposób widzenia świata, mentalność i dorobek kulturowy różnych narodów”⁸. O wykorzystywaniu dwuznaczności idiomów, porzekadeł w aforystyce Leca wspomina także m.in. Alicja Pakulanka w *Wariacjach na temat schematu, czyli jak powstają aforyzmy*⁹.

Wspomniane tu zabiegi służą grze językowej, do której aforysta chce włączyć odbiorcę. Michał Głowiński pisze, że nierzadko takie „gry językowe służą [...] podkreśleniu tego, co stanowi jego [aforyzmu — A.M.] sens, nie mają jednak wymiaru praktycznego”¹⁰, a „gra językowa w aforyzmie [...] służy [...] wprowadzeniu czytelnika w grę”¹¹. Niekiedy więc chodzi po prostu o zabawę językiem/słowem, o popis erudycyjny, o chęć nawiązania relacji z odbiorcą/czytelnikiem aforyzmu w nadziei, że on tę erudycję doceni i zechce doszukiwać się w utworze dodatkowych znaczeń¹².

Celem niniejszego artykułu będzie zaprezentowanie takich właśnie rosyjskich „pasożytniczych aforyzmów”, w których wykorzystano frazeologizmy pochodzenia biblijnego. W zgromadzonym materiale badawczym¹³ motyw

⁵ S. Bąba: *Wybór i słowo...*, s. 4.

⁶ Ibidem, s. 5.

⁷ S. Bąba: *Frazeologia jako tworzywo dowcipu językowego fraszek i aforyzmów S.J. Leca*. „Przegląd Humanistyczny” 1979, nr 9, s. 91.

⁸ Ibidem.

⁹ A. Pakulanka: *Wariacje na temat schematu, czyli jak powstają aforyzmy*. „Rocznik Sławistyczny” 1983, T. XLIV, cz. 1, s. 47—54.

¹⁰ M. Głowiński: *Aforyzm a slogan*. W: Idem: *Narracje literackie i nieliterackie*. Kraków 1997, s. 295.

¹¹ Ibidem, s. 296.

¹² Ibidem, s. 298.

¹³ Około 8 tysięcy współczesnych aforyzmów rosyjskich pochodzących z różnego rodzaju antologii oraz tematycznych stron internetowych (przy czym brane pod uwagę były wyłącznie aforyzmy „samodzielne”, czyli takie, które nie są na przykład fragmentami zaczerpniętymi z innych utworów i powstały bez tzw. podpórek kontekstowych). Z motywem biblijnym wyróżniono w tej grupie około 250 aforyzmów. Na ten temat por. także: A. Mrózek: *Biblizmy we współ-*

biblijny nie jest notowany szczególnie często. Aforyzmy biblijne pozostają jednak atrakcyjnym obiektem badań lingwistycznych, ponieważ stanowią świadectwo przemian społeczno-politycznych i specyficzny ślad obecności *Biblii* w kulturze rosyjskiej, kiedy po dziesięcioleciach władzy radzieckiej zaczęła ona odzyskiwać wcześniejszą pozycję. Badacze zauważają jednak, że nawet lata, kiedy *Biblia* była wręcz księgą zakazaną, nie wyrugowały jej całkowicie ze świadomości Rosjan. Niektóre sformułowania o zdecydowanie biblijnej proweniencji trafiały do odbiorcy za pośrednictwem literatury pięknej, przysłów, porzekadeł, a nawet haseł propagandowych¹⁴. Obecnie aforyści chętnie sięgają do zasobów biblijnych (frazelogizmów, frazemów, skrzydlatych wyrażen, porównań itp.), wielokrotnie poddając je różnorodnym modyfikacjom. Podkreśla to na przykład Walery Mokijenko, który w swojej pracy pisze m.in., że „в восточнославянских языках активизируется употребление библеизмов [...] (при явно выраженной иронической «перелицовке»)»¹⁵. Owa ironia jest także swego rodzaju znakiem naszych czasów, w których zwykło się „szargać świętości”, żartować można ze wszystkiego i nie ma praktycznie tematów tabu, a ponadto jest też jedną z podstawowych cech charakteryzujących aforyzm (odróżnia go chociażby od przysłowia).

W przypadku frazeologizmów pochodzenia biblijnego warto zwrócić uwagę, że wykorzystywane są głównie te z nich, które zawierają swego rodzaju „nadwyżkę znaczeniową”. Dzięki niej udało im się zautonomizować i znaleźć zastosowanie w kontekstach odmiennych niż pierwotne i w sytuacjach wtórnych wobec pierwotnych (biblijnych)¹⁶. Rozpoznawalność motywów biblijnych wśród czytelników oczywiście może być bardzo powierzchowna i przybierać będzie formę jedynie luźnego skojarzenia, bez umiejętności osadzenia danego biblizmu w konkretnej części *Pisma Świętego*, ale dla dużej liczby odbiorców kontekst będzie czytelny.

W niniejszym artykule przywołanych będzie kilka takich biblijnych frazeologizmów, które zostały w różny sposób wykorzystane przez aforystów — w postaci bardziej lub mniej zmienionej, lecz ciągle rozpozna-

---

czesnej aforystyce rosyjskiej — zarys problematyki. W: *Language and the Environment*. T. 1. Gliwice 2013, s. 324—332.

¹⁴ *Вечные истины. Крылатые слова, пословицы, поговорки, библейского происхождения*. Сост. В.И. Мельников. Новосибирск: Советская Сибирь 2000. Православие и современность. Электронная библиотека. [Tekst książki dostępny w formie PDF]. Dla przykładu można przytoczyć wyrażenie „кто не jest z нами, ten jest против нас”, które było z powodzeniem wykorzystywane chociażby w okresie Rewolucji Październikowej.

¹⁵ В.М. Мокиенко: *Новая русская фразеология*. Ополе 2003, s. XIX.

¹⁶ W. Chlebda: *Bibilizmy языка роsyjsкого. Концепcje опису лексыкографического*. W: *Biblia w literaturze i folklorze народоw wschodniosłowiańskich*. Red. R. Łuźny, D. Piwo-warska. Kraków 1998, s. 25. Por. także: S. Kozłara: *Fразеология библийна в языке роlskim*. Kraków 2001.

walnej. Owo modyfikowanie frazeologizmów może przebiegać na wiele sposobów. Badacze różnie klasyfikują zmiany w strukturze związków frazeologicznych.

Stanisław Bąba w pracy *Główne typy innowacji frazeologicznych* „odchylenia od normy frazeologicznej” dzieli na trzy podstawowe grupy: pierwsza to innowacje uzupełniające, powstałe w wyniku wyboru frazeologizmów spoza normy; grupa druga to innowacje modyfikujące, powstałe z przetworzenia struktury frazeologizmu (podtypy: innowacje skracające, rozwijające, wymieniające, kontaminujące, regulujące); grupa trzecia to innowacje rozszerzające, powstałe w wyniku rozszerzenia łączliwości leksykalnej frazeologizmu¹⁷.

Kolejny z badaczy, Jarosław Liberek, w pracy *Innowacje frazeologiczne w powojennej fraszce polskiej*¹⁸ dzieli innowacje na: kontekstowe, polegające na umieszczeniu frazeologizmu w nietypowym otoczeniu/kontekście; rozszerzające, gdy nie jest respektowana zasada łączliwości leksykalnej; modyfikujące, w których dopuszczalne są wszystkie odstępstwa od zasady stabilności struktury formalnej¹⁹. Te ostatnie Liberek dzieli — podobnie jak Bąba — na wymieniające, rozwijające, rozwijająco-rozszerzające, skracające, regulujące oraz kontaminację i parafrazy²⁰.

Ze zjawiskiem innowacji frazeologicznych ściśle wiąże się pojęcie defrazeologizacji. Jak czytamy w artykule Karola Świetlika *Pojęcie defrazeologizacji w polskiej teorii frazeologii*, „termin defrazeologizacja nie uzyskał w polskiej literaturze językoznawczej jednolitej interpretacji”²¹. Najkrócej rzecz ujmując, większość badaczy (Stanisław Bąba, Agnieszka Krygier, Jarosław Liberek, Grażyna Majkowska, Jadwiga Stawnicka) wiąże defrazeologizację „ze zjawiskiem aktualizowania się znaczenia strukturalnego frazeologizmu, które może nawet dominować nad znaczeniem realnym”²². Do opisu tego procesu badacze używają następujących określeń: znaczenie strukturalne „zostaje zrównane z realnym”, „odżywa”, „dochodzi do głosu”, „zostaje przywrócone”, „zostaje wysunięte na plan pierwszy”²³. Inne koncepcje mówią o modyfikacjach jed-

¹⁷ S. Bąba: *Główne typy innowacji frazeologicznych*. W: *Stalość i zmienność związków frazeologicznych*. Red. A.M. Lewicki. Lublin 1982, s. 17.

¹⁸ J. Liberek: *Innowacje frazeologiczne w powojennej fraszce polskiej*. Poznań 1998.

¹⁹ Ibidem, s. 81.

²⁰ Podobną typologię stworzył np. Krzysztof Skibski. Wymienia on innowacje kanoniczne lub innowacyjne ujęcie frazeologizmów (1. dwutorowość semantyczna; 2. neosemantyzmy; 3. modyfikacje: a) rozszerzenie, b) skrócenie, c) wymiana, d) modyfikacje mieszane, 4. aluzje). Por. K. Skibski: *Frazeologizmy antropomorfizujące w poezji Ewy Lipskiej*. W: „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” IX (XXIX). Poznań 2002, s. 171—198.

²¹ K. Świetlik: *Pojęcie defrazeologizacji w polskiej teorii frazeologii*. W: „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” IX (XXIX). Poznań 2002, s. 237—249.

²² Ibidem, s. 238.

²³ Ibidem.

nostek frazeologicznych polegających na naruszeniu ich „ogólnego schematu”, „kośćca” (Anna Pajdzińska²⁴, Marian Kucała²⁵, Danuta Butler²⁶); o „demontażu [...] i/lub semantycznej reinterpretacji jednostek sfrazeologizowanych”²⁷; o demetaforyzacji i udosłownieniu²⁸.

Gabriela Dziamska-Lenart w artykule *Z zagadnień defrazeologizacji stałych związków wyrazowych*²⁹ wyróżnia następujące rodzaje defrazeologizacji: całkowite udosłownienie frazeologizmu, kiedy to zostaje mu przywrócone znaczenie wynikające ze znaczeń komponentów³⁰, oraz częściową defrazeologizację i jej trzy podtypy: pierwszy — gdy osłabione zostaje przerośnięte znaczenie frazeologizmu; drugi — gdy znaczenie przerośnięte i dosłowne frazeologizmu pozostają w stanie równowagi; trzeci — gdy na plan pierwszy wysuwa się dosłowne znaczenie frazeologizmu.

Można stwierdzić, że tak rozumiana defrazeologizacja przypomina proces tworzenia innowacji frazeologicznych. W zasadzie mamy tu do czynienia z różną nominacją tych samych procesów³¹.

Na potrzeby niniejszego szkicu wybrana została klasyfikacja innowacji frazeologicznych Stanisława Bąby³², który wyróżnia następujące ich typy:

— innowacja skracająca — powstaje w wyniku zmniejszenia/uszczuplenia składu leksykalnego danej jednostki frazeologicznej (takie skróty występują właściwie tylko w kontekście, a poza nim tracą znaczenie przerośnięte i stają się regularnymi połączeniami składniowymi);

²⁴ A. Pajdzińska: *Frazeologizmy jako tworzywo współczesnej poezji*. Lublin 1993, s. 174—186.

²⁵ M. Kucała: *Defrazeologizacja w nowszych przekładach Biblii*. W: „Z Polskich Studiów Slawistycznych. Seria 9: Językoznawstwo. Prace na XII Międzynarodowy Kongres Slawistów w Krakowie 1998”. Warszawa 1998, s. 163—168.

²⁶ D. Butler: *Pojęcie wariantów frazeologicznych*. W: *Stalość i zmienność związków frazeologicznych...*, s. 27—35.

²⁷ Cyt. za K. Świetlik: *Z zagadnień defrazeologizacji...*, s. 243.

²⁸ P. Michałowski: *Schematy przeciw schematom...*, s. 140—141.

²⁹ G. Dziamska-Lenart: *Z zagadnień defrazeologizacji stałych związków wyrazowych*. W: *Z zagadnień frazeologii, stylistyki i kultury języka*. Red. S. Bąba, P. Fliciński. Poznań 2006, s. 33—43.

³⁰ *Ibidem*, s. 35.

³¹ W artykule nie pojawia się wzmianka o wariantach frazeologicznych — por. np. D. Butler: *Pojęcie wariantów frazeologicznych*. W: *Stalość i zmienność związków frazeologicznych...*, s. 27—35; A.M. Lewicki, A. Pajdzińska, B. Rejakowa: *Z zagadnień frazeologii. Problemy leksykograficzne*. Warszawa 1987. Należałoby także wspomnieć o takich pojęciach, jak upozorowany frazeologizm i upozorowana defrazeologizacja — por. A. Krygier: *Upozorowane frazeologizmy i upozorowane defrazeologizacje w twórczości poetyckiej Stanisława Barańczaka — mechanizm konstrukcji*. W: *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*. T. 1: *Materiały II Kolokwium Językoznawczego, Szczecin 16—18 września 1992 r.* Szczecin 1994, s. 131—140.

³² S. Bąba: *Główne typy innowacji...*, s. 18—22; *Idem*: *Innowacje frazeologiczne — analiza, kryteria oceny*. W: „Poradnik Językowy” Nr 4 (523). Warszawa 1995, s. 21—29.

- innowacja rozwijająca — jest wynikiem uzupełnienia składu leksykalnego danej jednostki frazeologicznej nowymi komponentami;
- innowacja wymieniająca — to wynik wymiany komponentu frazeologizmu na jakiś inny wyraz (z zachowaniem ich podobieństwa semantycznego);
- innowacja kontaminująca — rezultat skrzyżowania dwóch frazeologizmów, które charakteryzują się bliskością znaczeń lub tożsamością zabarwienia stylistycznego³³;
- innowacja regulująca — gdy nieregularne formy komponentu traktuje się jak regularne (zmiany pojawiają się w kategorii liczby, strony, aspektu, we fleksji itp.).

Wybór innowacji modyfikujących można uzasadnić stosunkowo czytelnymi ramami poszczególnych „odmian” tego typu modyfikacji, które w założeniu miały pozwolić na określenie, z jakimi innowacjami mamy do czynienia w przytoczonych przykładach. Zacytowane dalej aforyzmy nie zostały pogrupowane według charakteru zmian w strukturze frazeologizmu czy według podrodzajów innowacji, ale pozostawiono je w grupach odnoszących się do konkretnego frazeologizmu biblijnego. Miało to na celu pokazanie, na jak wiele sposobów dany motyw może zostać wykorzystany. Niestety, wybrana kategoria modyfikacji nie pozwoliła na jednoznaczne zakwalifikowanie zmian we frazeologizmach do tej czy innej innowacji modyfikującej lub możliwe to było tylko na pewnym poziomie odczytania utworów³⁴.

Do analizy wybrane zostały aforyzmy, w których autorzy wykorzystali najbardziej znane frazeologizmy biblijne. Oprócz aforystyki są one obecne w języku prasy, w kulturze popularnej czy w mowie potocznej, choć oczywiście użytkownicy języka często nie mają pełnej świadomości pochodzenia wykorzystywanych przez siebie sformułowań. Dla porządku przy każdym z przywoływanych frazeologizmów podana będzie jego lokalizacja w *Biblii* i, jeśli zajdzie taka potrzeba, informacja, jakie jeszcze może on wywoływać skojarzenia. Przytoczone aforyzmy nie są jedynymi, w jakich dany element jest wykorzystany. Wybrane zostały te, w których udaje się do pewnego stopnia nazwać modyfikacje, jakim je poddano.

• **„око за око, зуб за зуб”**

Ветхий Завет, Левит (гл. 24, ст. 19—20)

³³ Termin wykorzystany przez Stanisława Bąbę — por. S. Bąba: *Główne typy innowacji...*, s. 20.

³⁴ Aforyzmy pochodzą m.in. ze zbiorów: И. Иванюк, Б. Крутиер, Г. Малкин, В. Сумбатов: *Антология современного афоризма. Классика XXI века*. Москва 2006; *Современная отечественная афористика*. Сост. В. Шойхер. Москва 2002, oraz ze stron internetowych autorów: aforyzmy Kascheja — Афоризмы от Кашея (<http://kaschey.ru>); aforyzmy Leonida Suchorukowa (Леонид С. Сухоруков — <http://www.aphorism.ru/author/a7948.shtml>); http://www.aphorism.ru/author/a7948_2.shtml [dostęp: 10.03.2017], a także z książki L.S. Sukhorukov: *All About Everything*. UK, 2005.

Frazeologizm „oko za oko, ząb za ząb” możemy odnaleźć w aforyzmach w wersji nie poddanej żadnym przekształceniom, gdzie dodatkowy sens pojawił się w wyniku osadzenia tej frazy w odpowiednim kontekście³⁵:

Око за око, зуб за зуб, остальное за деньги.

W kolejnych przykładach występują frazeologizmy poddane modyfikacji skracającej. Frazeologizm mimo zmian nadal jest czytelny i większość odbiorców zapewne byłaby w stanie odtworzyć jego brakujący fragment:

Принцип „зуб за зуб” особенно хорош при посещениях стоматолога.

Беззубым остается в утешение „око за око”.

Если око за око, значит, взгляды сошлись!

Kolejne aforyzmy zostały skonstruowane przez zestawienie dwóch frazeologizmów, przy czym frazeologizm biblijny nie został poddany żadnym przekształceniom³⁶. Element dodany występuje w formie skróconej. Por.:

Око за око, зуб за зуб, ум за разум.

Ум за разум: око за око, зуб за зуб.

• **„кто не с нами, тот против нас”**

Новый Завет, Евангелие от Матфея (гл. 12, ст. 30), *Евангелие от Луки* (гл. 11, ст. 23)³⁷

Następny przykład ilustruje innowację skracającą. Zmiany w oryginalnym frazeologizmie są znaczące, ale mimo to konstrukcja aforyzmu przywołuje skojarzenia z jego pełną wersją:

Кто не дурак, тот не с нами.

W kolejnym aforyzmie możemy natomiast zaobserwować innowację rozwijającą, gdzie niewielki dodany element zupełnie zmienia wymowę oryginalnego sformułowania:

Кто пьет не с нами, тот пьет против нас.

³⁵ Wytluszczona zostanie część aforyzmu bezpośrednio odwołująca się do oryginalnego frazeologizmu.

³⁶ Innowacja skracająca dotyczy frazeologizmu nienależącego do wydzielonej grupy frazeologizmów biblijnych: „ум за разум заходит/зашел”.

³⁷ Sformułowanie to było również popularne w okresie do- i porewolucyjnym, gdyż wpisywało się w propagandowy styl czasów Rewolucji Październikowej.

Użyty w przytoczonym dalej aforyzmie frazeologizm został poddany innowacji wymieniającej — zamianie ulega jeden z komponentów oryginalnej frazy:

Занимательная логика: „Кто не с нами, тот против себя”.

- „зарывать талант в землю”

Новый Завет, Евангелие от Матфея (гл. 25, ст. 15—30)

W następnych przykładach obserwujemy modyfikacje biblizmów, które można uznać za innowację regulującą. Modyfikacje czasownika dotyczą kategorii liczby, czasu, osoby itd.³⁸:

*Зарывая талант в землю, не нарушайте подземных коммуникаций!
Зарывая талант в землю, не думайте, что кто-то найдет клад.*

W kolejnych aforyzmach zauważamy innowację skracającą:

*Он не зарыл свой талант, он его заспиртовал!
Талант сначала заливают, затем зарывают.
И зарыл бы свой талант, да мешают желающие помочь.*

Następna grupa aforyzmów może być przykładem zastosowania innowacji wymieniającej:

*Зарыл талант в культурный слой?!
Если уж зарывать талант, то на благодатной почве.
Не зарывай собственный талант, тем более в чужом огороде.*

- „кто с мечом (к нам) придет, (тот) от меча (и) погибнет”³⁹

Новый Завет, Евангелие от Матфея (гл. 26, ст. 52)

Warto dodać, że przytoczony zwrot wykorzystywany był już w Antyku. W Starożytnym Rzymie miał charakter skrzydlatego wyrażenia: „Qui gladio ferit, gladio perit”. Rosjanie zapewne kojarzyć go będą z filmem *Aleksander*

³⁸ W przypadku zmian regulujących konieczne jest odwołanie się do wariantów frazeologicznych, ale ze względu na ramy niniejszego artykułu kwestia ta nie zostanie tutaj poruszona. Dalej podane są inne przykłady innowacji danego frazeologizmu, w których zaobserwować można np. modyfikację rzeczownika w kategorii liczby:

*Зарыл талант и... почувствовал почву под ногами.
Не зарытые таланты — соль земли.
Чем мельче талант, тем больше он зарывается.*

³⁹ Lub w innym wariacie: „Взявшие меч, мечом погибнут”.

Newski Siergieja Eisensteina, w którym słowa te wypowiada główny bohater. Pomysłodawcą takiego wykorzystania znanej frazy był scenarzysta filmu, radziecki pisarz Piotr Pawlenko.

Kolejne przykłady są ilustracją innowacji skracającej, ponieważ wymienione elementy nie spełniają kryteriów innowacji wymieniającej (nie zostaje zachowane podobieństwo semantyczne wymienionych komponentów):

Кто к нам с мечтой придет, от мечты и погибнет.

Кто к нам без водки придет, тот за родимой и побежит.

Кто на нас с добром пойдет, от добра и погибнет.

• „**заблудшая овца**”

Новый Завет, Евангелие от Матфея (гл. 18, ст. 12—13)

W następnych aforyzmach modyfikacje wprowadzone w biblizmie zaklasyfikować można do innowacji regulującej. Rzeczownik został poddany modyfikacji w kategorii liczby:

У заблудших овец тоже есть стадное чувство.

Одинокого волка кормят ножки заблудших овец.

Заблудшие овцы — это бараны в овечьей шкуре.

Заблудшие овцы — самые вкусные.

Среди заблудших овец все больше блудливых баранов.

Когда стадо охраняет волк, заблудших овец меньше.

У заблудших овец бараны в пастухах.

W podanych przykładach, niektóre frazeologizmy nie podlegają żadnym przekształceniom, jednak kontekst, w jakim je umieszczono, w istotny sposób zmienia ich znaczenie i pozwala je na nowo odczytać. Te, w których przekształcenia są zauważalne, nie do końca pasują jednak do ram wybranej klasyfikacji. Typy innowacji wyróżnione przez Stanisława Bąbę nie znajdują w pełni zastosowania w odniesieniu do frazeologizmów używanych w aforyzmach. Mnogość znaczeń, wielość sposobów odczytania każdego aforyzmu powoduje, że oczywista okazuje się potrzeba znalezienia innego klucza pozwalającego przeanalizować przytoczone przykłady⁴⁰. Niezbędne jest stworzenie takiej klasyfikacji, którą można byłoby zastosować do aforyzmów skonstruowanych na „zapożyczeniach” (z *Biblii*, innych utworów literackich itp.), szczególnie że w większości z nich chodzi przede wszystkim o popis erudycyjny i grę z czy-

⁴⁰ Jako przykład innego podejścia może posłużyć przywoływany już artykuł Alicji Pakulanki: A. Pakulanka: *Wariacje na temat schematu, czyli jak powstają aforyzmy*. „Rocznik Sławistyczny” 1983, t. XLIV, cz. 1, s. 47—54.

telnikiem. Warto wrócić w tym miejscu do metod pracy aforystów, o których wspominał przywołany na początku Piotr Michałowski⁴¹. Badacz podkreśla, że aforysty poruszają się na pograniczu żartu i powagi, podejmują dialog ze spetryfikowanymi myślami, buntują się przeciwko banałowi i zmuszają do myślenia. Aforysta „perswaduje — ale tylko doraźnie, bo w gruncie rzeczy rozbija schematy, nie narzucając własnego systemu wartości. **Nie dba o konsekwencję swoich wypowiedzi**, a nawet **niespójność**, wynikającą z nieustającego ruchu myśli, **podnosi do rangi cnoty** [podkr. — A.M.]. Odrzuca dogmaty. Uwielbia paradoksy. I jeśli jest nauczycielem, to prowadzi lekcje gimnastyki dla intelektu⁴². Przywoływane przez nas aforyzmy są spójne i logiczne, ale można odnieść wrażenie, że powstały jednak głównie po to, by i ich autorzy, i czytelnicy mogli „pogimnastykować” intelekt.

⁴¹ W niniejszym artykule wspomniane zostały prace polskich badaczy poświęcone zagadnieniom związanym z frazeologią. Frazeologii biblijnej poświęcają jednak uwagę także badacze rosyjscy. W ostatnich latach ukazały się interesujące prace na ten temat, m.in.: Ж.С. Алексанян: *Историческая и функционально-стилистическая характеристика русских фразеологизмов библейского происхождения*. Автореферат диссертации. Махачкала 2002. <http://cheloveknauka.com/istoricheskaya-i-funksionalno-stilisticheskaya-harakteristika-russkih-frazeologizmov-bibleyskogo-proishozhdeniya> [data dostępu: 10.03.2017]; А.Н. Субочева: *Системный анализ библейских фразеологизмов из лексикографических трудов В. И. Даля*. Автореферат диссертации 2007. <http://www.dissercat.com/content/sistemnyi-analiz-bibleiskikh-frazeologizmov-iz-leksikograficheskikh-trudov-vi-dalya> [data dostępu: 10.03.2017].

⁴² P. Michałowski: *Schematy przeciw schematom...*, s. 139.

Алиция Мрузек

Фразеологические инновации и дефразеологизация в русских афоризмах с библейским мотивом

Резюме

Настоящая статья является попыткой применить в анализе русских афоризмов, содержащих фразеологизмы библейского происхождения, классификацию фразеологических модификаций, автором которой является польский языковед Станислав Бомба.

Ключевые слова: фразеологизмы, афоризмы, модификации, библейские мотивы

Alicja Mrózek

Phraseological Innovations and Dephraseologization
in Russian Aphorisms with a Biblical Motif

Summary

The following article is an attempt at a description of modifications of the phraseologisms of Biblical provenance used in Russian aphorisms. The foundation for the analysis was the classification of phraseological innovations proposed by Stanisław Bąba.

Key words: phraseologisms, aphorisms, Biblical motifs